

Yunan Bağımsızlık Düşüncesinin Gelişmesi ve Mora İsyanı (1821)

The Idea of Greek Independence Development and Rebellion of Mora (1821)

Fahri MADEN

Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
fahrimaden@nynet.com

Özet

XIX. yüzyıl başlarında Fransız İhtilal'inin insanlığa armağanı olan "Milliyetçilik" hareketleri içerisinde, Yunan Bağımsızlık düşüncesi hiç de acemilik çekmemiştir. Fransız İhtilal'i, Yunan bağımsızlığının hızlandırıcısı olmuştur. Bu hız Mora İsyanı'nda son demine ulaşacak, isyan sonrası Yunanistan, Osmanlı Devleti'nden kopan ilk Balkan milleti olacaktır. Yunan bağımsızlık düşüncesinin gelişmesine pek çok amil hizmet etmiştir. Osmanlı egemenliğindeki Rum refahı, Rum aydın hareketi ve Helenizm, Avrupa'da Yunan Romantizmi, Filiki Eteria ve Megali İdea, Kilise ve Patrikhane, Fransız İhtilali'yle beliren hürriyet ve eşitlik düşüncesi bu amillerden en etkili olanlarıdır.

Abstract

The idea of Greek Independence didn't feel any inexperiencedness which was in the behaviour of "Nationalism" that was a present of France Revolution at the beginning of XIX. Century. The France Revolution had been a factor to be accelerated of the Greek Independence. The velocity will last in the rebellion of Mora. After the rebellion, Greek would be the first Nation of Balkan which war departed from Ottoman State. There are so many factors that have served on the progress of the idea of Greek Independence. The Greek Wel-four in the Ottoman sovereignty, The Greek behaviour of Intellectual and Helenizm, The Greek Romanticism in Europe, The Association of Eteria, The Great Idea, The Church and Patriarchate, The liberty and equality appeared by the impression of France Revolution one the most effective of all of these.

1821 yılında patlak veren Mora isyanı, XIX. yüzyıl başlarında Osmanlı Devleti'ni sarsan en önemli olaylardan biridir. Mora'da Nisan ayında başlatılması planlanan isyanın, bir kaç sarhoşun havaya ateş etmesi üzerine yanlışlıkla 17 Mart 1821'de başlaması¹, aklımıza Yunan bağımsızlık düşüncesinin aniden ortaya çıkan bir vakıa olduğu fikrini getirmemelidir. Yunan bağımsızlığı uzun yılların sonunda meydana gelen bir birikimin ifadesidir². Aksi halde 1821'de başlayan Mora isyanı sonrası 1829'da müstakil Yunan devletinin ortaya çıkması, 8 yıl gibi kısa bir sürede bir devletin nasıl kurulabileceği sorusunu beraberinde getirmektedir.

Yunan bağımsızlık hareketinin ilk olarak Mora veya Teselya'da değil de, 1814 yılında Aleksandros Ypsilanti liderliğinde Odessa'da ortaya

çıkması, tarihi biraz daha geriye götürmektedir. Dahası Yunan ve Rum tarihçilere göre, 1714 doğumlu Yunan Şairi Kosmos Etolios, bütün Ege adalarını dolaşarak en etkili Megali İdea'cı örgüt olan *Filiki Eteria*'dan aşağı yukarı bir asıl evvel Megali İdea fikirlerini yaymış ve geniş destek bulmuştu³. Yani Yunan milliyetçiliği daha on sekizinci yüzyılın başlarında şekillenmişti. Bu açıdan bakıldığında Mora hadisesi, sadece Rumların bağımsızlığına sebep olan bir isyan değil, senelerce hazırlığı yapılan, planlı, sistemli bağımsızlık hareketinin son aşamasıdır denilebilir.

Osmanlı Egemenliğinde Rum Refahı ve Yükselişi

Yunan bağımsızlık düşüncesi bir görüşe göre daha Fatih Sultan Mehmed'in İstanbul'u aldığı ve Rumların bir kısmını Osmanlı vatandaşı haline getirdiği dönemde mevcuttu⁴. Yani Rumlar Osmanlı egemenliğini sürekli bir durum olarak algılama eğiliminde değildiler. Osmanlı yönetiminin geçici olacağını düşünüyorlardı⁵. Bununla beraber Osmanlı egemenliği altında Rumların ekonomik, sosyal ve kültürel durumlarının yükselmesi istiklal fikrinde yoğunlaşmalarını adeta tetikledi.

Rumlar, Osmanlı Devleti'nde Fatih Sultan Mehmed devrinden itibaren öteki tâbi Hıristiyan halklara oranla özel durumlara ve imtiyazlara sahip bulunuyorlardı⁶. Hıristiyanlar devlet yönetiminde kullanılmamakla birlikte Rumlara divan ve elçilik tercümanlıkları, Eflak ve Boğdan voyvodalıkları gibi son derece önemli görevler verilmekteydi. Hatta onlar, Fatih Sultan Mehmed'in verdiği imtiyazlarla Ortodoks kilisesinin yüksek makamlarını ellerine almışlardı. Bunun sonucu olarak Balkanlar'da bulunan Piskoposlukların büyük bir bölümü Rum papazlarının ellerine geçmişti. Böylece Rumlar Balkanlar'daki diğer Hıristiyan halklara oranla daha üstün konuma yükseldiler⁷. O zamana kadar sadece ruhanî lider olan patrikler, şimdi padişahın koruyuculuğunda, kendi dinî topluluğunun birçok dünyevi işlerinin de tartışmasız yöneticisi olmuşlardı. Artık Ortodoksların evlenme, boşanma, miras gibi özel hukuk meseleleri ve Ortodokslar arasındaki her türlü anlaşmazlıklar da patrik veya yetki verdiği papazlar tarafından çözümleniyordu⁸.

Osmanlı Devleti'nin Rum köylüsüne adil bir yönetim, dil ve dinî hürriyetle birlikte mülkiyet hakkı tanımış olması, ülke sınırları içinde güvenli ve mutlu bir yaşam sürdürmelerini sağlamıştı. Avrupalı tarihçilere göre XIX. yüzyıl başlarındaki Osmanlı-Rum köylüsü Batı Avrupa'daki köylülerden daha güvenli ve bolluk içinde yaşıyorlardı. Yine kıyı kentlerde ve adalarda yaşayan, tacirlik ve gemicilik yapan Rumlar, köylüye oranla daha iyi imkânlarla sahip bulunuyorlardı. Bu imkânlar onlara Akdeniz ticaretinin büyük bir kısmını ellerine geçirmeleri fırsatını verdi. Kısacası

Rumlar, zamanla önemini kaybetmiş olan Venedik cumhuriyetinin Doğu Akdeniz'deki ticari konumlarını ele geçirmişlerdi⁹. Ayrıca Osmanlı Devleti bayrağı altında ticaret yapan bu Rum tacirleri, ticaret gemilerine Rus bayrağı çekme hakkını aldıktan ve böylece kapitülasyonlardan faydalanma imtiyazını elde ettikten sonra Osmanlı ve Rus ürünlerini (özellikle buğday) Avrupa'ya taşımaya başladılar. Bu şekilde himaye gören bir grup olarak çifte yurttaşlık-statüsünü elde ettiler¹⁰.

Rumlar, 1816 gibi bir tarihte 600 civarında ticaret gemisine sahiptiler. Bir de Kuzey Afrika korsanlarından korunma amacıyla Osmanlı hükümetinden izin almak suretiyle bu gemilerin silahlandırılmasını elde etmişlerdi. Bu durum kendilerine güvenerek hareket etmelerinde ekstra avantaj sağlıyordu¹¹. Bu avantajlı durum sayesinde Rumların 15.000'e yakın tayfa ile 8.000'e yakın top edinmeleri dikkat çekicidir. Böylece isyan için gemi, tayfa, top hepsi hazırlanmış oluyordu¹².

Yunan denizciliğinin canlanması ve zengin bir tüccar sınıfının doğması şehirli Rum müteşebbislerinin Odessa'dan Marsilya'ya, İzmir'den Londra'ya kadar uzanan görünmez bir deniz ticareti imparatorluğu kurmalarını sağlamıştır. Kısaca Ege ve Karadeniz'de dağılmış olan tüccar topluluklarının örgütlü faaliyetleri Yunan bağımsızlık hareketinin sonucunun belirlenmesinde ciddi bir rol oynadı. Ticaret firmalarıyla başlayan Rum sermayesi zamanla finans kurumlarına dönüştü. Rum tüccarlar biriktirdikleri paraları bankacılığa yatırarak faaliyetlerini bu alanda da sürdürdüler. Bu faaliyetler neticesi Yunan Krallığı'nın kuruluşu bir hayli yol kat etti¹³.

İstanbul'da oturan Fenerli Rumlara gelince, imparatorluğun bazı idari işleriyle görevlendirilmeleri gelenek haline gelmişti. "*Divan-ı Hümayun tercümanlığı neredeyse Fenerli Rumlara münhasırdı. Bunların konakları, hatta sarayları ve bağları devlet tarafından temin ediliyordu.*"¹⁴ Osmanlı Devleti'nin dış ilişkileri Fener beylerinin çocukları tarafından yürütülür hale gelmişti. Rumların aydın sınıfını kuran Rum beylerinin İstanbul'da, Bükreş'te ve Korfu'da kolları vardı. Bu arada İstanbul'da yaşayan Fenerli Rumlar da Montesquieu, Racine, Voltaire gibi Fransız yazar ve düşünürlerinden tercüme yapmakta, gençlerini Avrupa üniversitelerine göndermekte, oralarındaki fikir hareketleri ve bilim adamlarıyla temas halinde bulunmaktaydılar¹⁵. Kısacası Fatih sonrası Rumların Osmanlı'daki konumları onları avantajlı hale getirmiş, bu avantaj onları dış etkilere de açmıştır. Bu etkileme kendini gösterecek ve Rumlar zamanla bağımsızlık düşüncesiyle bilinçleneceklerdir.

Aydın Hareketi ve Helenizm

Kendilerine verilen hak ve imtiyazlar sayesinde servet sahibi olan

Rumlar, Avrupa aydınlarıyla ilişki kurmaya, Avrupa'daki bağımsızlık ve hürriyet fikirleri hakkında bilgi sahibi olmaya başladılar. Zenginleşen Rumlar, imparatorluğun çeşitli bölgelerinde okullar açtılar. Bu sayede kendi kültürlerini öğrenme ve geliştirme imkânını elde etmiş oluyorlardı¹⁶. Kurulan okulları bitiren gençler Avrupa üniversitelerinde yer buluyorlar; Paris, Londra ve Viyana üniversitelerinden müspet ilimler tahsilinin yanında ulusal ideallerle dönüyorlardı. 1789 Fransız ihtilâli sırasında Paris'te bulunan Rum gençleri, çeşitli mecmualar ve gazetelerle hem kendilerini hem de memleketlerindeki Rumları aydınlattılar. Bu kadarla da kalmadı, Batılı filozof ve bilim adamlarının kitapları Yunanca'ya çevrildi. Avrupa'da oluşan yeni düşünceler, bilhassa ulusçuluk düşüncesi, hızla Osmanlı Devleti içerisindeki okumuş Rum kitleye ulaştırıldı. Paris'te öğrenim gören Korayîç, Antimos Gazis, Konstandinos Laskaris ve Trakyalı Şair Righas (Regas 1753-1798) Yunan milli heyecanının oluşmasında büyük rol oynadılar¹⁷. Avrupa'ya eğitim almaya giden bu gençlerin öğrendikleri ilk şey hiç şüphesiz Osmanlı Devleti'nin yerinde bir zamanlar Bizans İmparatorluğu bulunduğu idi. Şair Aşil'in "*Kalkın ey! Helen çocukları, şeref ve şan sizindir!*" şiirini Yunan diriliş şarkısı haline getirenler; eski Bizans İmparatorluğu'nun haritasını çizerek, "*Helen*" ırkına büyük hedeflerini gösterenler hep bu aydın Rum gençleriydi¹⁸.

En önemli kişilik, bilim adamı ve akademisyen Adamantios Korais (1748-1833), Yunan entelektüelliğinin doğuşunda önemli rol oynayan mektup ve yazıların sahibidir. Entelektüeller ve tüccarlar, Avrupa'da uzak merkezlerdeki azınlıkların yaşadıkları bölgelerde fikirlerini oluştururlarken, Korais pek çok yıllarını Montpellier ve Paris'te geçirmiş olup, asıl savaşı icra edenlerden değildi. Korais, İzmir'de doğmuş, ama XIX. yüzyıl başında Paris'e gitmişti. Yunan ulusunun geleceğini Doğulu, Bizanslı geçmişinde değil, Avrupa çapındaki devrime katılmasında gören yazarlar ve eğitimcilerin oluşturduğu Neo-Helenci Aydınlanma entelektüel hareketin lideri olmuştu. 1811'de "*Yunanistan'da bir Rönesans'ın gelişmekte olduğu doğru değilse dünyada hiçbir şey doğru değildir*" diyordu¹⁹.

Yetişen Rum aydınlarının referans noktası Eski Yunan medeniyeti oldu. Gerçi şimdiki Rumların Eski Yunan Medeniyeti ile pek ilişkileri yoksa da onlar bunu kendi lehlerine çevirmesini bilmişlerdir. Bir taraftan Yunanlıları egemenlik düşüncesine hazırlayan bu şahıslar, diğer taraftan Avrupalı aydınları Yunanlılara yardıma çağırıyorlardı. Yıllar süren propagandalar Rumların, hem milli benliklerinin oluşturmalarına hem de dünya kamuoyunu arkalarına alma başarısını göstermelerine sebep olmuştur²⁰.

Avrupa'da Yunan Romantizmi

Rum talebelerinin bu denli rahatlıkta Avrupa üniversitelerinde yer bulmalarının sebebi hiç kuşkusuz Avrupa'da canlanan Yunan romantizmi olmalıdır. Yeniçağ başlarında Avrupa'da ortaya çıkan Hümanizm ve Rönesans akımları sonucunda aydın kitle eski Yunan kültür ve uygarlığıyla ilgilenmeye başlamış, bu ilgi zamanla Avrupa'da küçümsenemeyecek derecede Yunan sevgi ve dostluğunu doğurmuştu. Yunan milliyetçiliğinin bütün Hıristiyan kiliselerinin, bütün Avrupa devletlerinin, hemen bütün Batılı düşünür ve yazarlarının, eğilimleri, inançları, çıkarları ne olursa olsun, hepsinden destek görmek gibi eşsiz bir talihi vardı. Fransa'da olduğu kadar, İngiltere'de, Almanya'da ve Amerika'da da şiddetli bir "*Helen romantizmi*" oluşmuştu. Bunun temsilcileri olan aydınlar Bizans İmparatorluğu'na veya Ortodoks Kilisesi'ne değil, eski Grek uygarlığına âşıktılar. Fakat Ortodoks Kilisesi ve Yunanlılık bu Grek sevgisinden daima faydalanmıştır. Türk-Yunan ilişkilerinin her gerginleştiği zamanda Grek romantizminin altında yatan şeyin ya Hıristiyan olmayan Türklere karşı din farkı duygusu olduğu veya salt maddi çıkarlar ve en önemlisi ise din adamlarının başlattığı Türk düşmanlığı olduğu çok kereler kendini göstermiştir. Böylece Rumlar ve Yunanlılar Greklikten, Hıristiyanlıktan, bağımsız yeni bir millet olmaktan gelen birden fazla destek kazanma şansından hiç mahrum kalmamışlardır. Bu hâl onlara özgü bir atılganlık, bir nevi siyasi şımarıklık kazandırmıştır. Gerici devletlerin, ihtilalci devletlerin, emperyalistlerin, milliyetçilerin, liberallerin, sosyalistlerin, Ortodoks papazların hiç sevmediği Protestanların ve hatta bazen Katolik Kilisesi'nin, her biri kendi açısından, bu Grek-Bizans-Yunanlı Papaz karmasına farkına varmadan aynı zamanda destekleri olmuştur.

Özellikle 18. yüzyılda bu dostluk ve hayranlık en yüksek düzeye ulaştı. Nitekim Voltaire, Andre Chenier, Lord Byron²¹, Goethe, Victor Hugo²², Thomas Hope²³, Shelley²⁴ gibi Yunan tarihi ve edebiyatı hayranı aydınlar, Rumların bağımsızlığını destekleyerek Osmanlılar aleyhine yayın faaliyetine giriştiler. Onları esas ilgilendiren Osmanlı imparatorluğu'nun çözülmesinden çok, özgür bir Yunanistan'ın Avrupa'nın zorbalıktan kurtulmasına yapacağı katkıları. Onları Yunanlıların kaderi, Avrupa uygarlığının yeniden uyanması için gereken eksik halkanın sağlanması ölçüsünde ilgilendiriyordu. Bu bakımdan beklemedikleri türden bir özgürlüğe ulaşmaları için Yunanlıların Osmanlı boyunduruğundan kurtulması yeterli değildi. Bilinçlendirilmeleri ve yetiştirilmeleri gerekiyordu²⁵. Neticede Edebiyat alanında eski Yunan klasikleri tekrar tercüme edilerek yazılmış; bu gelişmeler Osmanlı Devleti vatandaşı olan Rumlar arasında da geçmişlerine karşı özlem ve hayranlık uyandırmıştır. Bu durum bağımsızlık uğruna

mücadeleye atılmış olan Rumları cesaretlendirmekle kalmamış, Avrupa kamuoyunda Rum sempatisinin doğmasına ve Rum bağımsızlığının desteklenmesine geniş bir ortam oluşturmuştur²⁶. Avrupa aydınları “Yunan-ı Kadim”i yegâneleştiriyor, “*kainatta hareket eden ne varsa kaynağı Yunan*”dır diyebilecek kadar ileri gidiyorlardı²⁷.

Ayrıca Avrupa’da bu denli Yunan sempatisinin oluşmasına ve Yunan isyan hareketine destek çıkılmasına sebep, ünlü *Şark Meselesi*’nin bir ayrıntısı olma özelliği taşımasıydı. Bu madalyonun diğer yüzüdür.

Avrupa’daki bu aşırı Yunan sempatisinin isyan sırasında kendini gösterecektir. Örneğin İngiltere, Osmanlı Devleti ile Rusya arasındaki gerginliğin ortadan kaldırılması için gayret sarf ederken, asi Rumlar lehine hareketten kaçınıyordu. Sivil halk ise, isyanı ve isyancıları açıktan desteklemekten geri kalmıyorlardı. Sadece İngiltere’de değil tüm Avrupa’da Rumlara karşı büyük bir sempati duyuluyordu. Hatta ayaklananları cezalandırmak için alınan önlemleri, isyan etmiş olan bir tebaaya karşı değil, özgürlüğü için dövüşen “*Helen halkı*”na karşı yapılmakta olan zulümler olarak görüyorlardı²⁸.

Avrupa’da, Osmanlı Devleti aleyhine yapılan propagandalar da, Yunan dostlarını heyecanlandırarak, fiilen Rumlara yardım etmek için akın akın Mora’ya gelmelerine neden oluyordu. Başta İngiltere olmak üzere hemen hemen her Avrupa ülkesinin büyük kentlerinde Helen Dostluk Komiteleri kuruluyor ve bu dernekler Rumlara maddi, manevi destek sağlamak için çalışıyorlardı. İngiltere, Almanya, Fransa, Bavyera, İsviçre, İtalya ve hatta Amerika’dan yüzlerce Yunan taraftarı, Avrupa ülkelerinde yaşayan Rumlar ve diğer uluslardan gönüllüler, bağımsızlık uğruna çarpışmaya geliyorlardı²⁹. Avrupa’da Yunanistan’a yardım uğruna, paralı futbol müsabakaları, amatör tiyatro gösterileri yapılıyor, Yunan romantikleri kapı kapı dolaşıp para topluyorlardı. 1826 yılına gelindiğinde, Paris Yunan Komitesi, faaliyetleri daha da hızlandırmıştı. Açılan yardım kampanyası “*General Lafayette’den 5.000 frank, Casimir Perier’den 6.000 frank, Mason Locası’ndan 7.925.50 frank, bir terziye 10 frank*” gibi ilanlarla duyuruluyordu³⁰.

Bu arada vicdanının sesini dinleyen, fakat her şeye rağmen Yunanlıya olan aşktan vazgeçmeyi göze alamayan Avrupalı aydınlar da tesadüf olunuyordu. Fransız yazar Rene Deloporte, “*Türkleri top yekûn öldürmekle Girilliler çok yanlış bir yola sapmaktadırlar. Doğrusunu söylemek gerekirse, Yunanlıları Afrikalı vahşiler mevkiine düşüren bu barbarlıkları, samimi bir Helen dostu olarak kınıyoruz. Yunanlıya karşı duyduğumuz aşk, bizi cinayetleri affettirmek için yalan söylemeye götürmez (...) ve bazıları bu*

cinayetleri Kıbrıs'ta da hazırlamaktadır" diyordu³¹.

Teşkilat Safhası: Filiki Eteria ve Seferberlik Unsuru: Megali İdea

Yunanlı aydın ve tüccar sınıfının ortaya çıkışı bağımsız Yunan devleti sürecinde yeni faaliyet alanlarını da beraberinde getirdi. Rumlar arasında, isyan ve ihtilal için gerekli zemin oluşturulmasında, bu maksatla kurulan cemiyetlerin faaliyetleri büyük bir önem teşkil etmektedir. Örneğin 1814'te Odessa'da kurulan *Philike Hetairia* (Filiki Eteria-Dostluk Cemiyeti)³² büyük ölçüde Karadeniz limanlarındaki ve Rusya'daki Yunanlı aydın ve tüccarların toplandığı gizli bir cemiyetti.

Odessa'da kurulan bu cemiyet şüphesiz en güçlü örgüt idi ve başında Çar'ın harp yaveri Aleksandros Ypsilantis bulunuyordu. Cemiyetin gizli onursal başkanı da Çarın kendisi idi. *Filiki Eteria* Batı Avrupa'daki gizli mason cemiyetlerinin kuruluş ve işleyiş usullerini benimsemişti³³. Cemiyet kültür, eğitim ve siyasal propaganda alanlarında faaliyet gösteriyor, bağımsızlık düşüncesini oluşmasında önemli bir misyon yükleniyordu³⁴. Cemiyet üyeleri 17 maddelik bir metin etrafında birleşmişlerdi. Cemiyetin dostluk olarak adlandırılması Yunan isyanları ve diğer gelişmelerde başka milletlerden gördükleri maddi ve manevi yardımın bir göstergesiydi. Görünürde gaye, eğitim ve öğretimi Osmanlıların Hıristiyan tebaası arasında yaymaktı. Fakat gerçekte hedef (Megali İdea)³⁵, ilk aşamada Mora'da bağımsız bir Yunan devleti oluşturma, sonra da Orta Yunanistan, Batı Trakya, Selanik, Ege adaları, On İki Ada, Kıbrıs ve Batı Anadolu'yu Yunanistan'a katma, nihayet İstanbul'u ele geçirerek Bizans'ı yeniden kurma ülküsüne dayanıyordu³⁶.

Cemiyete girenler gerektiği vakit servetlerini ve hayatlarını feda etmeyi ve cemiyetin projeleri hakkında tam bir sırdaş olmaya söz vermişlerdi³⁷. Avrupa'da ve Rusya'da bulunan Rum sermayedarlar bu milli seferberliğe katılmışlardı. Üyeler davalarında gayet samimi ve istiyaklı görünüyorlar. Bunu Ruhü'l-Kudüs'ün tasviri öntünde ettikleri yemin metninden anlamak mümkündür: "*Dünya durdukça, damarlarında Rum-Yunan kanı; kafalarında Megali İdea'nın şuurunu olan çocuklarımız adına sana söz veriyoruz. Bizans ve Pontus topraklarında tek bir Türk ve Müslüman kalmayınca kadar hayat bize haram olacaktır.*"³⁸

Kendine büyük hedefler çizen Filiki Eteria, yoğun çalışmalara girişti. İhtilal fikrini yaymak ve teşkilat yapmak üzere İstanbul'da üç kişilik bir komite kuruldu. Cemiyet çalışmalarının semeresini bir bir almaya başladı. Eflak beyi Kalimaki ve İstanbul Rum patriği, Eteria'nın nüfuzlu ve müstesna üyeleri arasına girdiler. İmparatorluğun dört bir yanında cemiyetin şubeleri açılmaya-kurulmaya başladı. İzmir, Sakız, Misolonki, Bükreş, Yaş, Yanya,

Trieste en önemli şubelerdi. Mora'nın Manyot ismini taşıyan sergerdeleriyle, Kleft diye anılan dağlı eşkıyalar, tüccarlar, gemiciler, cemiyetin programını kabul ederek ellerinden gelen yardımı yapmaya başladılar³⁹. Bu arada Patrik ve diğer kilise mensupları bu cemiyetin birer azası, kiliseler ve okullar da cemiyetin tabii bir şubesi gibi çalıştılar. Açıkçası Yunan bağımsızlığına her şey seferber ediliyordu.

Milliyetçilik Bayrağının Taşıyıcısı: Kilise ve Patrikhane

Rum Ortodoks Kilise'si bağımsızlık sürecinin dinamiklerinden bir diğeri konumundadır. Yunanistan'ın bağımsızlığını kazanmasında Ortodoks Patrikhanesinin oynadığı sürükleyici ve kışkırtıcı rol inkâr edilemez bir gerçektir⁴⁰. Her şeye rağmen kilise, Yunan milliyetçiliğin asıl temsilcisi olarak kalmıştı. Bu durum geçmişte de böyleydi, bugün de böyledir. Yunan milliyetçiliğine gıda veren kaynak ne Eflatun ve Aristo, ne de Batı Avrupa'nın liberal ve sosyalist fikirleriydi. Yunan milliyetçiliği en başarılı şekilde papaz teokrasisinin ürünüdür. Yunanlılarda milliyetçiliğin rehber ve bekçileri yüzyıllar boyunca papazlar olmuştur⁴¹. Ortodoks Kilisesi'nin karşısında liberalizm, demokrasi, sosyalizm ve laiklik, halk kitleleri için hemen hemen hiçbir anlam taşımaz. Kilise halka karşı milliyetçilik bayrağını taşıyan bir merkezdi. Adamantios Polyzodies'in ifadeleri bu hususta bir fikir verebilir. *"İstanbul'un zaptından sonra, Rumlar hayli din özgürlüğüne kavuştular. Bu özgürlüğü hem eğitsel hem yurtsever amaçlar için kullanma açıkgozlülüğünü gösterdiler. Her Rum Kilisesi bir gizli okul, her papaz bir öğretmen oldu... Herkesin bildiği olay şudur ki, Rum Kilisesi olmasaydı bir Yunan İhtilali ve bir Yunan bağımsızlığı olamazdı. Bu olay bize Rum milletinin neder kiliselerine bu kadar bağlı olduğunun nedenini gösterir. Bu kilise salt bir dini kurum olmaktan fazla bir şeydir; çünkü o, her zaman Yunan ırkının gelenekleriyle, hayalleriyle ve özlemleriyle bir görülmüştür."*⁴²

Fenerli Rum beyleri, devletin yüksek kademelerinde, devletin en gizli bilgilerinin konuşulduğu, düzenlendiği mevkilerde bulunuyorlardı. Denilebilir ki pek çok konuda işler onlarsız yapılamaz hale gelmişti. Yunan ayaklanması sırasında bu zümrenin zorla isyancıların içine çekildiği görüşü düşünülmeye gereken bir iddiadır⁴³. Fener Rumlarının büyük çoğunluğu Yunanistan'ın istiklalini sağlamak gayesini güden Eteria cemiyetine üye olmuştu⁴⁴.

Patrikhane kendisine verilen imtiyazlarla eski Bizans gelenek ve inanışlarını yaşatma imkânı bulmuştu. Bunun bir simgesi olarak Patrikhane kapısında asılı duran Bizans kartalı her yıl yaldızlanarak parlatılırdı⁴⁵. Kilise yüzyıllarca Rum milletinin fikir sözcülüğünü yaparak, manastırlarda

gençlere dinî eğitim maskesi altında askerî eğitim vermiş, dinî müesseseleri silah deposu haline getirmişti. “Patrik tarafından temsil olunan Osmanlı İmparatorluğu’ndaki Rum kilisesinin sahip olduğu mal ve gelirler son derece geniştir. Kiliselerin ve manastırların bağları, bahçeleri, sığırları, koyunları, dükkânları bulunuyordu. Dindar Hıristiyanların yaptıkları bağışlar da önemli bir gelir kaynağıydı. Ayrıca kiliseler, Hıristiyanlar arasındaki ihtilafları çözdüklerinde, evlilik veya miras ile ilgili yaptıkları işlemler de bu işler karşılığında çeşitli resimler [vergi] alıyorlardı. İstanbul’daki Patrik de, yerel kilise ve manastırlara gönderdiği görevliler aracılığıyla bunları vergilendirirdi. Yerel kilise ve manastır görevlileri patriğe karşı yükümlü oldukları mali borçları yerine getirmek zorundaydılar. Aksi takdirde bazı disiplin cezalarına çarptırılıyorlardı.”⁴⁶ Devlet içinde devlet haline gelen kilise teşkilatı, tüm bu ayrıcalıklarla ve avantajlarla bağımsızlığı sürükleyebilecek finansman kaynakların sahip bulunuyordu. Ayaklanmalarda öncülüğü yine papazlar yapmaktaydı. *Filiki Eteria* teşkilatının kuruculuk görevini üstlenenlerden Eksanto, Patrikhane denetimindeki Ayvalık İkonomos Akademisi mezunlarından⁴⁷.

Mora isyanında Sultan II. Mahmut nihayet *Filiki Eteria* cemiyeti üyelerinin çalışmalarından haberdar olduğunda “bütün Rumların kılıçtan geçirilmesini” emretti. Padişahın bu anlık hiddeti yatıştırıldı. Ancak isyanda büyük ölçüde etkili olduğu tespit edilen patrik V. Gregorios⁴⁸ ve Fenerli Rum metropolitleri birer birer idam edilmek suretiyle, geç de olsa faaliyetleri engellendi⁴⁹. Yeni seçilen patrik tüm asilerin afazoz edildiğini ilan ettiyse de, bu pek etkili olamadı. Doğrusu V. Gregorios’un selefi olan ve Edirne’de ikamete memur edilen patrik Kirilos’un da bu isyana karışmış olduğu tespit edilmiş, Edirne’ye gönderilen fermanla onunda kıyafetiyle asılarak idam edilmesi sağlanmıştı⁵⁰. Özetle Fener Rum Patrikhanesi Mustafa Kemal Atatürk’ün vecih ifadesiyle “bir fesad ve hıyanet ocağı”⁵¹ olmuş ve Yunan bağımsızlığına giden yolda büyük hizmet görmüştü.

Mora’da patlak veren isyanın kısa sürede Ege adaları ve Batı Anadolu sahillerine hatta Kıbrıs adasına sıçraması hazırlıkların ne denli planlı ve sistematik yürütüldüğünün açık bir göstergesidir. Mora’da isyanın başlamasından hemen sonra Kıbrıs’ta da Kilisenin başını çektiği bir isyan hazırlığı başlamıştır. Kiliselerdeki ayinlerde ve kiliseye bağlı ruhban okullarında yoğun bir propaganda ve beyin yıkama faaliyetine girişilmiştir. Bu arada 19 Haziran 1821’de *Filiki Eteria* liderlerinden Konstantin Kanaris, Kıbrıs’a uğrayarak isyanın propagandasını yapmakla kalmamış, bildiriler dağıtmış ve Mora’daki isyancılara götürmek üzere para, silah ve yiyecek toplamıştır. Kiliseleri birer silah deposu haline getiren Başpiskopos Kipniansos, çeşitli bölgelerdeki kiliselere ayaklanmanın nasıl olacağını

anlattığı mektuplar göndermiştir. Dimitri adlı bir Rum'un ihbarı Kıbrıs'ta isyan hazırlıklarını ele vermiş, bu sayede hem kilise depolarındaki silah ve saldırı aletleri ele geçmiş, hem de mezkûr mektuplar tespit edilebilmiştir⁵². Başpiskopos'un girişimleri sonucu 132 Rum ile birlikte birçok silahın ve çok miktarda paranın Mora isyanı için gönderildiği bilinmektedir⁵³.

Fransız İhtilali: Hürriyet ve Eşitlik Tohumlarının Ekilmesi

Yunanlılar ve bütün Osmanlı Devleti üzerinde etki yapan önemli bir dış faktör Fransız ihtilaliydi⁵⁴. İhtilalin ortaya koymuş olduğu fikirler - hürriyet ve eşitlik- devlet içinde devam etmekte olan alışılmış düzende yıkıcı bir etki yapmıştır. Fransızların bu fikirleri askerî başarılarıyla birleşince, Osmanlı Devleti içerisinde XVIII. yüzyılın sonlarında oldukça tehlikeli ve yıkıcı bir güç durumuna gelmiştir.

1797'de imzalanan Campo Formio Antlaşması ile Venedik Cumhuriyeti parçalanarak Osmanlı Adriyatik kıyılarında Venediklilere ait olan pek çok yer Fransızlara geçmiştir. Fransa yeni aldığı buradaki adalardan Osmanlı Devleti'nin Yunan tebaasına yönelen propaganda faaliyetlerine başlamıştır. Fransızlar bu propagandalar sırasında eski Helenlerin muhteşem başarılarından ve hürriyetlerinden bahseden konuşmalar ve kutlamalar düzenlemek suretiyle geçmişi yeniden canlandırma sözünde bulundular.

Neticede Fransız ihtilalinin ortaya çıkardığı "*İnsan Hakları Beyannamesi*" ile Napolyon'un Yedi Ada'ya yerleştikten sonra burada yaşayan Rumlar arasında yaptığı milliyetçilik telkinleri, Rumların Osmanlı Devleti'ne karşı ayaklanmalarına katmerli tesir yaptı. Napoleon Bonaparte, Yunanlıların aslı benliklerini depreştirmek çerçevesinde, Yedi Ada işgal komutanı General Gentili'ye, Eski Atina ve Isparta'dan bahisle Yunancılık hislerin uyandırılması talimatını veriyordu. Ayrıca tüm Ege adalarına gönderdiği ajanlara; eski Yunan şanını kendilerine hatırlatacak, bu şan ve şerefi ihyaya onları teşvik edecek, onların efendilerine [Osmanlı kastediliyor] karşı ayaklanmalarını temin edecek beyannameler hazırlamak vazifesini yüklüyordu⁵⁵.

Napoleon'un bu icraatları akla, Fransız ihtilalinin dünyaya armağanı olan "Milliyetçilik" düşüncesinden çok, tahrik unsurlarının Yunan bağımsızlığı fikrinde etkili olduğu kanaatini getirmektedir. 1805'ten sonra bu bölgede Fransızların yerini alan Rusların çalışmaları ile Rum ayrılıkçılığı fikri iyice yayılmış ve olgunlaşabilmiştir⁵⁶.

Sonuç

Sonuç olarak Yunan bağımsızlığı kısa bir sürede ortaya çıkmış, hele hele Mora isyanı gibi tek bir sıçrama hadisesiyle meydana gelmiş bir vakıa

değildir. Çok çeşitli ve yönlü etkenler bu bağımsızlık düşüncesinin kafalarda ve gönüllerde şekillenmesine hizmet etmiştir. Yunan bağımsızlığı, bir hedefe yönelmiş aydın ve kilise dayanışmasının bir ürünüdür. Yoksa 1821–1829 gibi kısa bir süre zarfında müstakil bir millet ve devlet olarak ortaya çıkabilmeleri pek mümkün görünmemektedir. 1804 Sırp isyanı bu zaviyeden bakıldığında iddiamıza delil teşkil etmektedir. Malum olduğu üzere ilk milliyetçilik ihtifalına kalkışan Sırlar, bağımsızlık süreçlerinin Yunanlılar ölçüsünde gelişme gösterememesinin de etkisiyle ancak 1878’de hedeflerini gerçekleştirebilmişlerdir. Her şeyden önemlisi Yunan bağımsızlık hareketi diğer milletlere örnek teşkil etmiştir. Gerçekten, Yunanistan’ın bağımsızlığını kazanmasından sonra I. Dünya Savaşı’na kadar tüm Balkan milletleri, Osmanlı devletinin girdiği her savaştan yararlanarak bağımsızlıklarını kazanacaklardır.

Çok uzun denilebilecek bir sürede meydana gelen bu Yunan bağımsızlık düşüncesinin gelişmesi süreci, Osmanlı Devleti’nin hazırlıksız yakalanmasına neden olmuştur. Genel kanaate göre devlet, böylesine geniş planlanmış bir hareketin bastırılması için gerekli hazırlığı yapmamıştı⁵⁷. Bağımsızlık düşüncesinin oluşmasında ve bu düşüncenin bir isyan hareketine sürüklenmesinde Osmanlı’da zayıf bir merkezi idarenin mevcudiyeti ve reyadan kanunnamelerin belirlediği miktarlardan fazla vergi toplanması⁵⁸ hususlarının da etkili olduğu dikkatten kaçmamalıdır. Bu husus Yunanlılara bağımsızlık mücadelelerinde kamçı görevi üstlenmesinin ötesinde çağrışım yapılmaktadır. Yüzyıllarca adalet, huzur ve refah imkânları sunan Osmanlı yönetimi, artık güçten düşmüş, adeta kocamıştır. Mora Rumları, Venediklilerin istila ve zulümlerine karşı 1457 de Fatih’e gönderdikleri mektup da “*Gel yurdumuzu al da rahat edelim*” diyorlardı⁵⁹. Rum halkının Fatih Sultan Mehmed’i kendilerini teslim alması için bir nevi davet ettikleri bu rivayet, dikkate alındığında bu düşüncemizin yabana atılır tarafı kalmasa gerek. Aksi halde yüzyıllarca Osmanlı çatısı altında yaşamış milletlerin, XIX. yüzyılda artık Osmanlı ana karasından kopmak istemelerinin sadece dış tahrikler ve kendi milliyetçi hırslarıyla izah edilmesi gerçekçi ve çözüm getirici bir değerlendirme olmayacaktır.

Kaynakça

¹ “*Arhos olayı*” denilen bu hadise, kasaba pazarında dolaşan iki sarhoşun sokak ortasında ateş etmeleri üzerine Rumların, “*paskalya günü yapacağımız iş meydana çıktı da Müslüman halk galeyana geldi sanmasıyla*” isyanı erken başlatmalarına sebep olmuştur. Bkz: AHMET CEVDET PAŞA, 1994, *Cevdet Paşa Tarihinden Seçmeler*, Milli Eğitim Bakanlığı yayınları, II, s.222, İstanbul.

² Yunan bağımsızlık fikrinin tarihi temellerini ve bu fikrin gelişiminin bazı safhalarını anlatan bir çalışma için bakınız: TURAN, M.-GÜRBÜZ, M., 2006, “Yunan Bağımsızlık

- Düşüncesinin Tarihi Temelleri ve Tripoliçe Katliâmı”, Uluslararası Suçlar ve Tarih Dergisi, ASAM, Sayı:1, s.9-42, Ankara.
- ³ KILGIN, H., 2005, “Bir Soykırım Girişiminin Anatomisi”, Güvenlik Kuvvetleri Dergisi, Sayı:66, s.25, Ankara.
- ⁴ Bu iddia için bkz: DANİŞMED, İ.H., 1955, İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi, IV, s.104, İstanbul; “Yunanlılık” ve “Rumluk” aynı kavramlar değildir. Rumluk daha genel bir ifadedir ve diğerini kapsamaktadır. “Yunanlılık” Kuzey Yunanistan ve Mora çevresiyle sınırlıyken, daha geniş bir alanı olan “Rumluk”, bir toplumu ifade ediyordu. Yani Batı Anadolu, Adalar-Kıbrıs ve Rumeli Yarımadası gibi daha geniş bir alanı kapsamaktaydı. Bununla birlikte Yunanlılık fikri, Rumluk fikriyle ve düşüncesiyle başlamıştı. Rum-Yunan toplumu bir mezhep ve dil birliğinden ibaretti. Bkz: DANİŞMEND, a.g.e, IV, s.104; İki aynı şey olmamakla birlikte, birbirinden bağımsız olduğu düşünülmemelidir. Biz eşdeğer kavramlar olarak kullandık.
- ⁵ SOYKAN, T. T., 2000, Osmanlı İmparatorluğu’nda Gayrimüslimler, Ütopya Kitabevi Yayınları, s.208, İstanbul; Daha ayrıntılı bilgi için şu esere müracaat edilmelidir: ERCAN, Y., 2001, Osmanlı Yönetiminde Gayrimüslimler (Kuruluştan Tanzimat’a Kadar Sosyal, Ekonomik ve Hukuki Durumları), Turhan Kitapevi, Ankara.
- ⁶ SOYKAN, a.g.e, s.199.
- ⁷ YÜCEL, Y.-SEVİM, A., 1992, Türkiye Tarihi, Türk Tarih Kurumu yayınları, IV, s.185-186, Ankara.
- ⁸ ÜÇÖK, C., 1986, “Osmanlı İmparatorluğu ve Rum-Ortodoks Kilisesi”, Üçüncü Askeri Tarih Semineri-Bildiriler Tarih Boyunca Türk-Yunan İlişkileri (20 Temmuz 1974’e kadar), s.191, Ankara; Patriğin Osmanlı içinde ve dışındaki Hıristiyan topluluğun lideri konumuna gelmesi ve bu konumunun devletçe de kabul görmesi, cemaatini ilgilendiren konularda Divan’da söz hakkı kazanmasını beraberinde getirmiştir. Bkz: ŞAHİN, S., 1980, Fener Patrikhanesi ve Türkiye, s.46, İstanbul.
- ⁹ KARAL, E.Z., 1947, Osmanlı Tarihi, Türk Tarih Kurumu yayınları, V, s.111, Ankara.
- ¹⁰ KASABA, R., 2005, Dünya, İmparatorluk ve Toplum Osmanlı Yazıları, (Çeviren: Banu Büyükkal), Kitap yayınevi, s.80, İstanbul.
- ¹¹ YÜCEL-SEVİM, a.g.e, s.186; ÜNLÜ, N., 1984, Anahatlarıyla İsiâm Tarihi Başlangıcından 1918’e, s.306, İstanbul.
- ¹² YAZ, N., 1986, Ağlayan Batı Trakya, s.95, İstanbul.
- ¹³ KASABA, a.g.e, s.80.
- ¹⁴ AHMED REFIK, 1998, Eski İstanbul Manzaranı (1553-1839), (Sadeleştiren: Dursun Gürlek), s.103, İstanbul.
- ¹⁵ HATİPOĞLU, M., 1988, Yunanistan’daki Gelişmelerin Işığında Türk-Yunan İlişkilerinin 101 Yılı (1821-1922), T.K.A.E.Y., s.5, Ankara.
- ¹⁶ Rumların eski Yunan kaynaklarına inip edindikleri bilgilerle kendilerini eski Yunan kültürünün mirasçısı olarak görmeleri ile ilgili bkz.; Nikos Svoronos, 1988, Çağdaş Helen Tarihine Bakış, (Çeviren: Panoyot Abacı), s.30-31, İstanbul.
- ¹⁷ GÜREL, Ş.S., 1993, Tarihsel Boyut İçinde Türk-Yunan İlişkileri (1821-1993), s.25, Ankara; Şair Righas İhtilal şiirleri yazmak yanında, Napoleon Bonaparte’ı Avrupa’ya (yani Yunanistan’a) özgürlük getirmesi için teşvik etti. Bkz: KASABA, a.g.e, s.100; Anayasa ve bir de Büyük Yunanistan haritası hazırladı. Righas’ın haritası, Anadolu ortalarından Karadeniz’in kuzeyine, Karpat dağlarından Tuna nehrine, Adriyatik denizinden Akdeniz’e uzanıyordu. Onun bu haritası Megali İdea’ya kaynak oluşturdu. Bkz: REYHAN, C., 2005, “Şark Meselesi’nin Helen Kökenleri”, Folklor/Edebiyat Dergisi, XI, Sayı: 41, s.168-169, Ankara.
- ¹⁸ YAZ, a.g.e, s.96.
- ¹⁹ KASABA, a.g.e, s.100.
- ²⁰ YAZ, a.g.e, s.96; Yunan aydınlarının ileri sürdükleri ve üzerinde durdukları Helenizm, eskinin

muhteşem ve putperest olan Helen'ine dönüş demektir. Dağlarda yaşayan dağcı ve köylü Yunanlar, korsanlar ve haydutlar ise Osmanlı kuvvetlerine karşı yıllar boyunca devam etmiş olan mücadelenin neticesinde, "Helenizm"e dönüşü İslâm'a döndürülmekteki kadar tiksindirici olmasa da kendilerine yabancı bulmaktaydılar. Bu Rumlardaki umumî istek, Roma'ya ait olan geçmişe, yani Hıristiyan Konstantinapol'a (İstanbul) dönmek olup, putperest olan Atina'ya dönmek değildi. Yunanlı aydınlar kadar Yunan Romantizmine kapılmış Avrupalı düşüncülerin de hesapları ayrıydı. Bir defa çoğu Avrupa yazarı ve düşünürü, XVIII. yüzyılın sonu ile XIX. yüzyılın başında, sanat, mimari ve felsefede bir Yunan canlanması olmazsa Avrupa uygarlığının asla tam anlamıyla yeniden dirilemeyeceğine iman etmişlerdi. Bkz: KASABA, a.g.e, s.83.

- ²¹ Byron, Yunan bağımsızlık savaşına, Yunan hayranlığından çok kendi yarattığı "zalim ve cesur Türk'e karşı zalim ve cesur aristokrat" efsanesine bağlılığı sebebiyle destek oluyordu. Bkz: KASABA, a.g.e, s.100; Lord Byron'ın eserlerinde Türk "zalim" ve "hunhar" imajının sahibi iken, Yunan "mazlum" rolünü oynamaktaydı. "Hac Yolculuğu" isimli eserinde işlediği "Türk zulmü altında inleyen bir kurban: Yunan" betimlemesi helenik duyguların doruğa ulaşmasına hizmet etmişti. Bkz: REYHAN, a.g.m, s.161-162.
- ²² Byron'daki yaklaşımın aynısını Hugo'da da görmek bizi şaşırtmamalıdır. Hugo yazdığı şiirlerde Navarin'de Osmanlı doranmasının yakılmasını kutlamakla kalmaz, Canaris'i Yunan kahramanı olarak övdükçe över. Yunanistan'ın özgürlüğü için şarkılar söyler: "Müsterih ol! Yunanistan artık özgür... Müsterih ol! Artık zalimler yok... Sen bacımız, sen anamız. Sen Byron'ın ve Homer'in Yunanı. Eğer acılı sesin ağlamaktan kasılmadıysa şarkı söyle." Bkz: REYHAN, a.g.m, s.162.
- ²³ 1769'da Amsterdam'da dünyaya gelen İskoçyalı bir göçmen olan Hope, XVIII. yüzyılın sonlarında yazdığı ve 1820'de yayınladığı "Anastasius: Bir Yunanlı'nun Anıları" kitabında, yüzyılın son yirmi yılında Doğu Akdeniz'de gezen kurgusal bir Yunanlı denizcinin maceralarını anlatıyordu. Hope ve onun yakın çevresi 18. yüzyılda "Cambridge Helencileri" gurubunu kurmuşlardır. Cambridge Helencileri ve onların etkisinde kalanların tek ilgilendikleri şey, mimaride Yunan canlanması değildi. Ayrıca klasik Yunan dili, tarihi ve felsefesinin Avrupa'daki yüksek öğrenim müfredatına alınması hedefindeydiler. Daha fazla bilgi için bkz: KASABA, a.g.e, s.84, 92, 93.
- ²⁴ Shelley ise Yunan hayranlığını daha ileri boyutlara ulaştırarak şunları söylüyordu: "Hepimiz Yunanlıyız. Yasalarımız, edebiyatımız, dinimiz, sanatlarımız, hepsinin kökleri Yunanistan'da. Ama Yunanistan için... Biz hâlâ vahşi ve puta tapar olmalıyız. İnsan biçimi ve insan aklı Yunanistan'da mükemmelliğe ulaştı." Bkz: REYHAN, a.g.m, s.162.
- ²⁵ KASABA, a.g.e, s.94.
- ²⁶ YÜCEL-SEVİM, a.g.e, s.187-188.
- ²⁷ MERİÇ, C., 2003, Umrandan Uygarlığa, s.10, İstanbul.
- ²⁸ BAYRAK, M., 1999, "Osmanlı Arşivleri Işığında Rum İsyanı Sırasında Avrupa Devletlerinin Tutumu", Osmanlı, II, s.73, Ankara.
- ²⁹ BAYRAK, a.g.m, s.73; Çoğu öğrenci ve akademisyen 300'e yakın Alman'ın Yunan bağımsızlık savaşına katılmak için Mora'ya geldiği görülüyor. Ayrıca Amerika'da da Yunansever duyguların güçlü olduğu dikkat çekicidir. Gerçi çok az sayıda (tahminen 16 kişi) Amerikalının savaş bölgesine ulaştığı bilinmektedir. Ancak ABD'de özellikle üniversitelerde Yunan kardeşlik guruplarının çete vâri örgütler kurdukları gizli değildir. Bkz: REYHAN, a.g.m, s.164.
- ³⁰ Lord Byron ile Mora'ya gelen Fabrier, Yunan isyanını hazırlamaya çalışan Rum liderlerle temasa geçmiş, onlara yeni teklifler yapmıştı. Kendisine imtiyaz hakkı temin edilen yaklaşık bin beş yüz dönümlük arazide Yunanlılara, tarımsal teknikler öğretme maskesi altında askeri eğitim yaptırmıştır. Bkz: KOCABAŞ, S., 1990, Paris'in Doğu Yolunda Yaptıkları Tarihte Türkler ve Fransızlar, s.219, İstanbul.
- ³¹ TORUN, Ş., 1965, Türkiye, İngiltere ve Yunanistan Arasında Kıbrıs, s.79, İstanbul.
- ³² Filiki Eteryâ Cemiyeti, 1894'te artık bağımsız olan Yunan hükümeti tarafından çeşitli hedeflere

- yönelik olarak kurulan Etnik-i Eteryâ (Millî Cemiyet) ile karıştırılmaktadır. Tahminimizce bu Enver Ziya Karal'ın Cevdet Paşa tarihinden iktibasla, iki cemiyeti aynı isimle zikretmesinden kaynaklanmaktadır.
- ³³ HATİPOĞLU, a.g.e, s.8-10; TURAN, O., 1994, Türk Cihan Hâkimiyeti Mefkûresi Tarihi, II, s.260, İstanbul.
- ³⁴ ORTAYLI, İ., 1999, İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı, s.81-82, İstanbul.
- ³⁵ Megali İdea fikri ilk kez bir Rum tarafından (Rigas Ferreros) güncel hale getirilmiş, yine bu şahıs tarafından 1791-1796 yılları arasında ilk Megali İdea haritası Bükreşte hazırlanmış ve 1796'da Viyana'da basılmıştır. Bkz: KÜRŞAT, F.-ALTAN, M.- EGELİ, S., 1978, Belgelerle Kıbrıs'ta Yunan Emperyalizmi, s.28-29, İstanbul.
- ³⁶ KARAL, a.g.e, V, s.109; Cevdet Paşa cemiyetin amacını "*kadim Yunanistan'ın ihyası olmayup maksatları pek büyük idi. Payitahtı İstanbul olmak üzere İstanbul Rum Patrikliğine tabi olan bilcümle Rumlardan mürekkep bir devlet tesisi yani Şark imparatorluğunu teşkil imiş...*" şeklinde ifade etmektedir. Bkz: Ahmed Cevdet Paşa, 1309, Tarih-i Cevdet, XI, s.76, İstanbul.
- ³⁷ KARAL, a.g.e, V, s.113-114.
- ³⁸ ÖZKAYA, Y., 1986, "1821 Yunan (Eflak-Buğdan) İsyanları ve Avrupalıların Karşısındaki Tutumları", Üçüncü Askerî Tarih Semineri-Bildiriler Tarih Boyunca Türk-Yunan İlişkileri (20 Temmuz 1974'e Kadar), s.131, Ankara.
- ³⁹ KARAL, a.g.e, V, s.114.
- ⁴⁰ Yunanistan'ın bağımsızlığından sonra bu defa Patrikhane-Yunan devleti işbirliği göze çarpar. Yunan hükümetinin siyasi fikirleri Patrikhane yolu ile metropolitlere oradan da okullardaki müdür ve öğretmenlere ulaştırılıyordu. Makedonya'da bulunan okullar Rum, Bulgar, Sırp ve Ulah'lar ilminden çok milliyet hissi telkinleri altında bulunuyorlardı. Bu okullarda yetişen çocuklar devletin bütün tedbirlerine rağmen Osmanlı tarihini, coğrafyasını, kimliğini bilmezken bütün Yunan ihtilalcilerini ve şairlerini tanıyorlardı. Bkz: VAHAPOĞLU, H., 1992, Osmanlı'dan Günümüze Azınlık ve Yabancı Okulları, s.107, İstanbul.
- ⁴¹ Bu arada son Bizans imparatoru Konstantin'in lahdinde bir takım *Cıfî* yazıların bulunduğu, bunların Türklere karşı zafer manasına gelen hükümler ifade ettiği ve Kudüs'e inen bir meleğin de patrik Gregorios'a müjde haberlerini getirdiği gibi bir takım efsaneler uydurulmuş ve bunlar papazlar vasıtasıyla her tarafa yayılmıştır. Bkz: TURAN, a.g.e, II, s.260.
- ⁴² BERKES, N., 2002, Patrikhane ve Ekümeniklik, s.22-24, İstanbul.
- ⁴³ ORTAYLI, İ., 2004, Osmanlı Barışı, s.124, İstanbul.
- ⁴⁴ KARAL, E.Z., 1969, "Mahmut II", İslam Ansiklopedisi, Cüz: 71, s.166, İstanbul; Filiki *Eteria*'nın İstanbul'da 1800 azası bulunduğu rivayeti doğru ise durumun ciddiyeti şüphe götürmez bir halde demektir. Bkz: TURAN, a.g.e, II, s.261.
- ⁴⁵ VAHAPOĞLU, a.g.e, s.17.
- ⁴⁶ SOYKAN, a.g.e, s.203-204.
- ⁴⁷ VAHAPOĞLU, a.g.e, s.17.
- ⁴⁸ Patrik, asılmasına sebep olan mektuplardan birinde isyan liderlerine Rum devleti anlamına gelen "*mekteb-i umumi*" şifresiyle "*...Memleketinizde bir mekteb-i umumi inşasına mütefikan karar verdiğinizizi öğrenince fazlasıyla memnun oldum*" diyordu. Bkz: VAHAPOĞLU, a.g.e, s.17-18; V. Gregorios'un asıldığı Patrikhane'nin orta kapısının hâlâ kapalı tutulması ve "*kin kapısı*" olarak anılması dikkate değer bir husustur.
- ⁴⁹ Mora isyanı sırasında isyancılar ile işbirliği yaptıkları tespit edilen Rum asıllı Divan-ı Hümayun tercümanlarının görevlerine son verildi. Müslüman tercüman yetiştirmek üzere Babiâli "*Tercüme Odası*" kuruldu. İsyanın faydalı yönü düşünülecekse bu tür geç kalınmış girişimlerin önünü açmıştır denilebilir.
- ⁵⁰ SARICAOĞLU, M.E., 2001, Mali Tarih Açısından Osmanlı Devleti'nde Merkez Taşra İlişkileri

(II. Mahmut Döneminde Edirne Örneği), s.40-41, Ankara; Edirne metropoliti Deronibos'un da bu şekilde idam edilmiş olduğu bilinmektedir. Metropoliite ait yaklaşık 54 bin kuruş tereke de devlet tarafından zapt edilmiştir. Ayrıca Patrik Kirilos'un el konulan terekesi yaklaşık 82 bin kuruştur. Terekeler göz önünde bulundurulduğunda bu kadar yüksek servete sahip olan bu din adamlarının isyanda aktif rol almaları, isyanın boyutunu çok önemli bir noktaya taşımaktadır. Zira bu boyutlardaki servetin daha çok Rum reayaya borç olarak verilmiş olduğu, evraklar arasında bulunan temessüklerden anlaşılmaktadır. Bkz: SARICAOĞLU, a.g.e, s. 41.

- ⁵¹ 1997, Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, (Hazırlayan: Nimet Arsan), III, s.79, Ankara.
- ⁵² Dimitri'nin takririnde Başpiskopos Kipnianos'nun direktifi ile paskalya gecesi saat altıda Lefkoşe içinde top atışı yapılacağı, bunu duyan bütün reyanın silahlı olarak sızatle Lefkoşe'ye hücum edip Müslüman halkı öldürecekleri belirtiliyordu. Bkz: AHMED CEVDET PAŞA, a.g.e, XI, s.146.
- ⁵³ Kıbrıs'ta *encosis* hareketleri, Osmanlı döneminde, *Filiki Eteri'd*nin kurulması ile başlar. Yunan milliyetçiliği ve Yunan isyanı ile gelişir, bu hareketin etkisi, yardımı ve denetimi altında günümüze kadar gelir. Rum milletini birbirini etkilemeleri süreci böylece farklı boyutlara sıçramıştır.
- ⁵⁴ Burada bir hususta dikkatli olmak durumundayız. Zira Milliyetçilik Osmanlı Devleti'ne Fransız ihtilaliyle gelmiş değildir. Makalemizin başlarında da belirttiğimiz üzere Milliyetçilik fikri Osmanlı milletleri arasında (Rumlar arasında da imparatorluğun hâkimiyetinin ilk günlerinde beri Helenizm mevcuttu.) çoktan beri vardır. Bkz: ORTAYLI, Osmanlı Barışı, s.124.
- ⁵⁵ KEDOVİE, E., 1971, Avrupa'da Milliyetçilik, (Çeviren: M.H. Timurtaş), s.86, Ankara.
- ⁵⁶ UÇAROL, R., 2000, Siyasi Tarih (1789-1999), s.101, İstanbul; Gerçi bu ilk Rus kışkırtması değildir. Daha evvel 1768-1774 Osmanlı-Rus savaşı sırasında Baltık'tan gelen bir Rus donanması Mora halkını ayaklanmaları için teşvik etmişti. 1770'de başlayan ve genişleyen ayaklanmalarda Müslüman katliamı da yaşanmıştı. Bkz: UZUNÇARŞILI, İ.H., 1982, Osmanlı Tarihi, IV, İBölüm, s.394-395, Ankara.
- ⁵⁷ Daha doğrusu devlet Yunanlıların bağımsızlık hareketine kalkışacaklarından habersizdi. "...imparatorluk yöneticileri, İstanbul'dakiler dahil hiç kimse, Eteryadan ve Rum hazırlığından tam olarak haberdar değildi. Bunu iyi takip eden tek kişi Tepedelenli Ali Paşa idi." Bkz: ÖZKAYA, a.g.m, s.117); "Hürşit Paşa, Mora'daki olayların diğer devletlerin ve özellikle Ali Paşa'nın fitnesinden başka bir şey olmadığı görüşündedir. O Manyava'ya birkaç gemi gönderilmesinin yeterli olduğunu düşünmektedir." Bkz: SEZER, H., 1999, "Mora İsyanı ve Yunanistan'ın Bağımsızlığı (1821-1829)", Osmanlı, II, s.90, Ankara; Bu birbiriyle çelişilen ve Osmanlı devlet adamlarının Yunan bağımsızlık kalkışmasından habersizliği iddiası, araştırılmayı beklemektedir.
- ⁵⁸ KARAL, a.g.e, V, s.108-109. Bu noktada bir hususu daha vurgulamakta fayda vardır. O da isyan karşısında Osmanlı yönetiminin Rumları toplu cezalandırmayı düşünmeyişi, bu konuda Şeyhülislamın devlete sadık tebaanın bu isyandan sorumlu tutulamayacağı fetvası vermesidir. BOA, Hatt-ı Hümayûn, Nr.17328.
- ⁵⁹ Venediklilerin Kıbrıs'ta da Rum Ortodoks halka yaptığı zorbalıklar için bakınız: GOFFMAN, D., 2004, Osmanlı Dünyası ve Avrupa 1300-1700, (Çeviren: Ülku Tansel), Kitap yayınevi, s.184,186, İstanbul; Mora, Kıbrıs ve diğer Rumlarla meskûn adaların Osmanlı yönetimine geçerek, maruz kaldıkları Katolik hâkimiyetine son verilmesi, Rumlar arasında Ortodoksuluk ve Helenizm'in canlanıp kök salmasına hizmet etmiştir. Ayrıca bölgedeki Osmanlı üstünlüğü, Venedik istilasında göç eden Rumların vatanlarına geri dönmelerine de olanak sağlamıştır. Bkz: TURAN, a.g.e, II, s.260-261.